

10. Поліщук В.Г. Понятійно-категоріальний апарат стимулювання сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / В.Г. Поліщук – [www.nbuu.gov.ua/portal/.../168 – 174.pdf](http://www.nbuu.gov.ua/portal/.../168-174.pdf).
11. Прадун В.П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук/В.П. Прадун. — К., 2005. — 38 с.
12. Про фермерське господарство від 16.06.2003 року № 937 – IV (Редакція станом на 17.07.2011) [Електронний ресурс]: Закон України // [zakon.rada.gov.ua/go/ 937 – 15](http://zakon.rada.gov.ua/go/937-15).
13. Тарасова О.В. Концепція устойчивого развития общества [Електронний ресурс] / О.В. Тарасова – posoh.ru/tend/intern_org/htm/ust-razv.htm.
14. Сучасні тенденції розвитку агропромислового сектору України // Економіка АПК. — 2011. — №9. — С. 107.
15. Царенко О.М. Економіка і організація приватних господарств / О.М. Царенко. — Суми: Обласна друкарня видавництва «Козацький вал», 2001. — 320 с.

Одержано 6.11.12

Рассмотрены и обобщены теоретические основы обеспечения устойчивого развития фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, устойчивое развитие, механизм хозяйствования, этапы развития.

Theoretical grounds for ensuring stable development of farm enterprises were considered and generalized.

Key words: farm enterprise, stable development, economic management mechanism, stages of development.

УДК 005.412:664.8.013(477)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧЕВИХ КОНСЕРВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

С.М. ДІДУХ, аспірант

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса

У статті досліджено інвестиційні механізми розвитку плодоовочевих консервних підприємств Білорусі, Молдови та Росії. Розглянуто ключові проблеми плодоовочевих консервних підприємств України, а також шляхи їх подолання на основі впровадження кластерної моделі, вертикальної інтеграції.

Агропромислові підприємства України на сьогоднішній день здійснюють господарську діяльність в умовах сповільнення темпів

економічного розвитку, фінансово-економічної нестабільності та обмеженості інвестиційних ресурсів. Тому особливого значення набуває питання активізації інвестиційних процесів та впровадження нових механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку окремих підгалузей АПК, зокрема плодоовочевого консервного виробництва.

На сьогоднішній день перед підприємствами плодоовочевої консервної промисловості України постає цілий ряд викликів, таких як: зростання конкуренції з боку імпоротної продукції, зниження обсягів споживання населенням плодоовочевої консервної продукції, дефіцит сировини необхідної якості, обмежений доступ до джерел фінансування своєї діяльності. Подолання цих проблем при існуючому низькому рівні інтегрованості підприємств плодоовочевого продуктового підкомплексу є складною актуальною задачею.

Метою статті є дослідження та узагальнення досвіду розвитку плодоовочевих консервних підприємств географічних сусідів України – Молдови, Білорусі та Росії, а також формування рекомендацій щодо подолання існуючих проблем плодоовочевих консервних підприємств України.

Методика досліджень. У процесі проведення дослідження та написання статті використано системно-порівняльний, абстрактно-логічний та економіко-статистичний аналіз.

Результати досліджень. Після 1991 р. у країнах колишнього СРСР почався процес приватизації підприємств харчової промисловості, та плодоовочевих консервних підприємств зокрема. Результати процесу роздержавлення є суперечливими. З одного боку, на базі виробничих потужностей радянських плодоовочевих підприємств виникли сучасні успішні компанії, які випускають конкурентоспроможну продукцію та мають власний бренд («Балтимор», «Верес», «Чумак» тощо). З іншого боку, значна кількість підприємств галузі у результаті зміни форми власності знизили ефективність господарської діяльності, збанкрутіли та припинили виробничу діяльність.

За підсумками 2010 р. обсяг виробництва плодоовочевих консервів у Росії склав 2785,2 тис.т. Порівняно із 1990 р. досягнуто приріст у 56,5%, хоча порівняно із 2005 р. відбулось зниження обсягів виробництва на 2,2%. (табл. 1)

1. Виробництво плодоовочевих консервів в Україні, Росії, Білорусі та Молдові в 2005 – 2010 рр., тис.т

Країна	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2005, %
Україна	931,3	1024,4	1274,4	1256,8	1030	1006,9	108,1
Росія	2849,2	3481,6	4184,4	4141,2	2843,2	2785,2	97,8
Білорусь	83,6	96,28	97,52	123,52	138,96	169	202,2
Молдова	98,5	78,2	81,3	91,4	94	98,1	99,6

Джерело: розрахунки автора на основі статистичних даних [1 – 4]

Консервна промисловість Білорусі збільшила обсяг виробництва продукції порівняно з 2005 р. на 102,2% – до 169 тис. т на рік.

Обсяги випуску плодоовочевих консервів в Україні знижуються починаючи із 2007 р., а в Молдові відбувається відновлення виробництва після спаду у 2006 р. При цьому у розрахунку на душу населення саме Молдова є лідером з виробництва плодоовочевих консервів – 27,5 кг/чол. у 2010 р., а Білорусь має найменший результат – 17,8 кг/чол. попри більш ніж двократне зростання впродовж 2005 – 2010 рр. (табл. 2).

Незважаючи на географічну близькість та спільне минуле, існують суттєві відмінності у механізмах розвитку плодоовочевого консервного виробництва країн, що досліджуються.

2. Виробництво плодоовочевих консервів в Україні, Росії, Білорусі та Молдові на душу населення в 2005 – 2010 рр., кг/чол

Країна	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2005, %
Україна	19,7	21,8	27,3	27,1	22,3	21,9	111,2
Росія	19,9	24,4	29,4	29,2	20,0	19,4	97,7
Білорусь	8,6	10,0	10,2	12,9	14,6	17,8	206,4
Молдова	27,4	21,8	22,7	25,6	26,3	27,5	100,6

Джерело: розрахунки автора на основі статистичних даних [1 – 4]

Російська консервна промисловість традиційно орієнтована на виробництво продукції для внутрішнього ринку, підприємства розташовані переважно на півдні країни. Із урахуванням кліматичних особливостей відчутним є дефіцит сировини, який компенсується за рахунок імпорту.

Для російської плодоовочевої консервної галузі притаманна відносна статичність розвитку, зміни спостерігаються лише за рахунок внутрішнього перерозподілу між цінними нішами. Ключові тенденції розвитку є такими [5]:

1. Скорочення обсягів виробництва у 2010 р. порівняно з 2008 р. на 19,9% під впливом зменшення купівельної спроможності населення. Проте у 2011 – 2012 рр. намітилась тенденція до відновлення обсягів виробництва.
2. Істотне посилення конкуренції з боку імпоротної продукції, на яку припадає близько 65% споживання, насамперед з Китаю, Білорусі (горошок консервований), Іспанії, Румунії, Угорщини, України.
3. Збільшення впливу на ринок федеральних та регіональних продуктових мереж, які збільшують випуск продукції під своїми private label.
4. Збільшення частки продукції нижнього цінового сегменту.
5. Основну увагу у конкурентній боротьбі виробники приділяють вдосконаленню упаковки та розширенню асортименту, освоєнню нових технологій вирощування овочів і розробці унікальних рецептів консервування.

Отже, основним завданням російських виробників плодоовочевої консервної промисловості у найближчій перспективі є збільшення виробництва на основі імпортозаміщення та заповнення внутрішнього ринку.

Натомість консервна промисловість Молдови орієнтована на експорт. Основними експортними продуктами галузі є консервовані горошок, цукрова кукурудза та концентрований яблучний сік. У структурі економіки Молдови за підсумками 2011 р. частка підприємств з переробки та консервування фруктів та овочів у структурі харчової промисловості складає 9,5% [2].

Проте на сьогоднішній день для плодоовочевої консервної промисловості Молдови притаманні певні негативні тенденції, такі як: відсутність державної підтримки, несприятлива законодавча база, залежність від імпорту жерстяної тари та посівного матеріалу, незадовільний фінансовий стан та загроза банкрутства консервних заводів, висока залежність від зовнішніх ринків збуту. З 26 консервних заводів республіки наразі здійснюють виробничу діяльність 10 та чимало дрібних приватних цехів [6]. Ситуація у консервній промисловості Молдови може бути охарактеризована як кризова. Незважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови, плодоовочеве консервне виробництво демонструє найгірші темпи розвитку серед інших країн, що досліджуються.

Спільною рисою плодоовочевої консервної промисловості Росії та Молдови є розвиток переважно за рахунок приватних інвестицій при декларативній участі держави. Принципово іншим шляхом розвиваються плодоовочеві консервні підприємства Білорусі, в якій переважно збережена державна чи комунальна форма власності.

Так, консервна галузь концерну "Белгоспищепром" представлена трьома підприємствами прямого підпорядкування і 37 організаціями обласної комунальної власності. Виробничі потужності підприємств галузі (включаючи підприємства комунальної форми власності) дозволяють виробляти 250 млн умовних банок плодоовочевих консервів на рік.

У Білорусі з метою розвитку організацій, що здійснюють виробництво плодоовочевих консервів, їхньої реконструкції й технічного переозброєння, забезпечення випуску імпортозаміщуючої, конкурентоспроможної консервованої продукції в 2003 р. було затверджено Програму розвитку консервної галузі на 2003 – 2005 роки.

У 2006 році було видано указ Президента Білорусі "Про міри державної підтримки організацій, що виробляють плодоовочеві консерви" [7] та затверджено Програму розвитку виробництва плодоовочевих консервів у Республіці Білорусь на 2006 – 2010 роки [8].

Цими документами визначено базовими 9 організацій, що виробляють плодоовочеві консерви: Вітебський плодоовочевий комбінат, Глубокський, Борисовський, Клецький, Бобруйський і Гродненський консервні заводи, Харчовий комбінат Белкоопсоюзу, ВАТ "Турів", Барановичський комбінат харчових продуктів.

Програмою було передбачено проведення реконструкції й технічного переозброєння потужностей 21 організації, що здійснює виробництво плодоовочевих консервів, у тому числі 9 базових.

Було заплановано, що виконання запропонованих Програмою заходів дозволить забезпечити випуск плодоовочевих консервів в 2010 році в кількості 572,7 муб (71,5% з них – у сучасній тарі). При цьому була запланована економічна ефективність від впровадження заходів щодо реконструкції й технічного переозброєння підприємств, близько 145 млрд. рублів, строк окупності капітальних вкладень – від 3 до 9 років.

У якості основних напрямків інноваційного розвитку на 2006 – 2010 рр. було визначено такі:

- Удосконалення структури виробництва – переорієнтація на випуск продуктів, що користується найбільшим попитом населення.
- Покращення сировинного забезпечення переробних підприємств шляхом збільшення обсягів вирощування плодів та овочів, покращення якості сировини, розширення кооперації із переробними підприємствами. З цієї метою було прийнято Програму "Плодоводство" на 2004 – 2010 роки.
- Технічне переозброєння підприємств з метою розширення асортименту, поліпшення якості продукції, упакування, зниження собівартості.
- Підвищення якості продукції – створення й сертифікація систем якості до кінця 2010 року в 32 організаціях галузі.
- Удосконалювання системи збуту.

Загальну потребу в капітальних вкладеннях для реалізації Програми було визначено на основі складання вичерпного переліку інвестиційних проектів у розрізі регіонів та підприємств галузі із зазначенням обсягів та напрямків фінансування, а також відповідальних осіб.

Було передбачено такі механізми державної підтримки плодоовочевих консервних підприємств:

- Надання в 2006 – 2008 рр. базовим підприємствам пільгових кредитів на загальну суму 7987,8 тис. доларів США в еквіваленті.
- Відшкодування державою базовим підприємствам частини відсотків за користування кредитами.
- Виділення ВАТ "Белагропромбанк", що є агентом білоруського уряду по кредитуванню АПК, кредитів базовим підприємствам під урядові гарантії.
- Збільшення в 2007 – 2013 р. частки держави в статутних фондах ВАТ "Глубокський консервний завод", "Турів" і "Барановичський комбінат харчових продуктів" на суму відшкодування частини відсотків по даних кредитах.

Виникнення кризових явищ у економіці в 2008 р. внесло певні корективи у виконання Програми, проте можна констатувати, що її впровадження позитивно вплинуло на плодоовочеву консервну галузь Білорусі. Порівняно з 2006 р. потужності зросли в 1,8 рази, обсяг виробництва плодоовочевих консервів – в 1,9 рази. В 3,8 рази стало більше випускатися продукції в сучасному упакуванні, імпортозаміщуючої продукції – в 2,2 рази [9].

Побудовано нові сучасні виробництва з випуску консервованої продукції на Барановичському комбінаті харчових продуктів, Малоритському консервно-овочесушильному заводі, Ляховичському консервному заводі, Биховському консервно-овочесушильному заводі й інших підприємствах. Проведено технічне переоснащення Горинського агрокомбіната й Вітебського плодоовочевого комбінату, Пружанського й Єльського консервних заводів, Борисовського консервного заводу. Реалізація заходів програми дозволила практично повністю забезпечити потреби республіки в соковій продукції, консервах з огірків і зеленого горошку. Істотно збільшилося виробництво з томатів, із грибами, квасолею, томатних соусів, кукурудзи консервованої.

Обсяг виробництва плодоовочевих консервів у цілому по республіці за 2011 рік склав 508,5 муб, що більше рівня 2010 року на 13,8%. При цьому, на експорт в 2011 році поставлено 54 муб плодоовочевих консервів, що вище планового завдання на 132% (темп до рівня 2010 року – 149%). Також триває нарощування виробництва консервної продукції імпортозаміщуючого асортименту. За 2011 рік вироблено 427 муб, темп росту – 120 відсотків, завдання виконане на 132 відсотка [9].

Прискорене зростання обсягів виробництва консервної продукції призвело до посилення сировинної проблеми. Тому прийнята у Білорусі Програма розвитку виробництва плодоовочевої консервованої продукції на 2012 – 2015 гг. ставить своїм основним завданням авантаження створених потужностей якісною сировиною за рахунок створення й розвитку сировинних зон, насичення внутрішнього ринку затребуваною продукцією й збільшення поставок плодоовочевої консервованої продукції на експорт. Важлива роль відводиться створенню інтеграційних комплексів у галузі.

Зокрема, виробництво консервів із зеленого горошку до 2015 р. має зрости при потребі внутрішнього ринку 34,5 муб – до 48,8 млн, консервованих та маринованих огірків – до 30 муб (при потребі 20,8 муб), томатів консервованих та маринованих – до 14,3 муб (при потребі 12,2 муб).

Потреба населення республіки в соковій продукції, що складає 330 – 350 муб, має бути повністю задоволена за рахунок продукції білоруського виробництва, випуск якої в 2015 р. складе 376 муб.[10].

Отже розвиток плодоовочевих консервних підприємств Білорусі відбувається на основі директивного планування за всебічної підтримки держави та є найбільш динамічним, порівняно із сусідніми країнами.

Натомість українські консервні підприємства переважно мають приватну форму власності і розраховувати на фінансову підтримку з державного бюджету за існуючих умов не в змозі.

Українська плодоовочева консервна промисловість за своєю структурою є неоднорідною – поряд із потужними підприємствами-лідерами (Група компаній «Верес», ЗАТ «Чумак», ЗАТ «Ніжинський консервний комбінат», ПАТ ВО «Одеський консервний завод») є десятки дрібних виробників регіонального масштабу. Тому розвиток цих двох груп підприємств має будуватись на різних стратегічних засадах.

Для підприємств-лідерів оптимальною стратегією є розвиток на основі вертикальної інтеграції. Дрібні виробники не мають можливостей для самостійного ефективного розвитку в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, тому мають прагнути до інших інтеграційних форм – наприклад, впровадження кластерної моделі.

Узагальнення та аналіз досвіду провідних плодоовочевих консервних підприємств України та Росії («Балтимор», «Верес», «Чумак» тощо), а також лідерів інших підгалузей харчової промисловості виявили алгоритм побудови ефективної стратегії формування вертикально інтегрованої структури:

1. Придбання (приватизація) діючого підприємства.
2. Модернізація виробничих фондів з метою налагодження випуску найбільш затребуваної номенклатури продукції.
3. Формування стабільного грошового потоку на основі випуску базового асортименту, формування первинного інвестиційного потенціалу.
4. Створення стабільної сировинної бази шляхом самостійного вирощування плодів чи тісного співробітництва із аграрними підприємствами.
5. Покращення маркетингової стратегії шляхом розвитку бренду.
6. Розширення асортименту продукції, виробництво продуктів з високим маржинальним прибутком.
7. Нарощування та капіталізація грошових потоків.
8. Поглиблення вертикальної інтеграції та диверсифікації, шляхом придбання або створення нових підприємств з вирощування, переробки та реалізації плодів та овочів.
9. Вихід на фондову біржу шляхом проведення ІРО.

Представлений алгоритм актуальний для усіх підприємств галузі. Відмінності у його застосуванні, обумовлені трьома ключовими факторами:

- 1) різний рівень компетентності менеджменту;
- 2) різний рівень забезпеченості інвестиційними ресурсами;
- 3) різні стадії життєвого циклу суб'єктів господарювання.

Для малих та середніх консервних підприємств імпульсом у розвитку має стати перехід до кластерної моделі на засадах проактивності, добровільності, солідарності та економічної ефективності.

Загальний алгоритм утворення кластеру має бути таким:

1. Налагодження комунікативних зв'язків між підприємствами.
2. Визначення ролі кластеру та стратегічних задач його формування.
3. Визначення географічних кордонів кластеру на основі результатів попереднього етапу.
4. Визначення загальної моделі кластеру та кластероутворюючих підприємств.
5. Розробка стратегічного плану розвитку кластеру.
6. Визначення тактичних дій учасників кластеру.
7. Алгоритмізація механізмів взаємодії учасників кластеру та визначення зон відповідальності.

Висновки. Плодоовочеві консервні підприємства потребують нових механізмів активізації інвестиційних процесів та виробничої діяльності. У результаті дослідження та узагальнення досвіду розвитку плодоовочевих консервних підприємств Молдови, Білорусі та Росії виявлено, що найбільш успішною є модель, яка впроваджується у консервній промисловості Білорусі. Вона полягає у формуванні директивних трьох- та п'ятирічних програм розвитку консервної галузі та їх впровадженні на основі державного фінансування. Така модель дозволила подвоїти обсяги виробництва плодоовочевої консервної продукції впродовж 2005 – 2010 рр.

Темпи розвитку консервних підприємств Росії, України та Молдови є нерівномірними. У більш сприятливому становищі знаходяться агропромислові вертикально інтегровані підприємства, натомість фінансовий стан малих та середніх консервних підприємств є несприятливим з урахуванням нестабільної зовнішньої кон'юнктури.

Найактуальнішими напрямками активізації інноваційно-інвестиційної діяльності плодоовочевих консервних підприємств є посилення вертикальної інтеграції та перехід до кластерної моделі розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2011 / Нац. стат. комитет РБ. — Мн.: Нац. стат. комитет РБ, 2010. — 582 с.
2. Статистический ежегодник Республики Молдова / Biroul Naț. de Statistică al Rep. Moldova. — Ch.: Statistică, 2011 (S.C. "Europres" S.R.L.). — 30 cm. (Statistica Moldovei). — 2011. — 564 p.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [уклад. О.Г. Осауленко; відп. за вип. В.А. Головка]. — К.: Консультант, 2010. — 632 с. — (Держкомстат України).
4. Российский статистический ежегодник. 2010: Стат.сб./Росстат. — М., 2010. — 813 с.
5. Хорева Г.С. Российский рынок консервации // Консервный Business. — 2012. — № 1. — С. 26—36.
6. Сандик И. И все-таки я предпочитаю оставаться оптимистом [Електронний ресурс] // Труд 7: [Сайт] // Режим доступа: <http://www.trud7.md/index.php?r=6&s=95.htm>. — Загл. с экрана. — Сайт обновлен 3 декабря 2010 г.
7. Указ Президента Республики Беларусь от 19 марта 2006 г. №156 "О мерах государственной поддержки организаций, производящих плодоовощные консервы" [Електронний ресурс] // Право. — Режим доступа: <http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num11/d11054.html>
8. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 27 января 2006 г. № 106 «О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь на 2006 – 2010 годы» [Електронний ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.02.2006. — Режим доступа.: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200151 &p1=1> — Назва з екрану.

9. Кавунов П. Предложений много – выбрать нечего // Белорусская нива. — 2012. — №4. — С. 3–5.
10. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 25 июля 2012 г. № 681 «О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь в 2012–2015 годах» [Электронный ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.08.2012. — Режим доступа.: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200681&p1=1>. — Назва з экрану.

Одержано 6.11.12

Преодоление кризисных явлений в плодоовощной консервной отрасли возможно на основе активизации инвестиционной деятельности предприятий и усиления уровня их интеграции путём создания вертикально интегрированных структур либо кластеров. Примером эффективного развития на основе реализации инвестиционного потенциала является плодоовощная консервная промышленность Республики Беларусь.

Ключевые слова: *плодоовощное консервное производство, инвестиции, вертикальная интеграция, кластерная модель.*

Overcoming of the crisis phenomena in fruit and vegetable canning industry is possible on the basis of stimulating the investment activity of enterprises and strengthening the level of their integration by means of creation of the vertically integrated structures or clusters. The example of the effective development on the basis of realization of investment potential is fruit and vegetable canning industry of the Republic of Belarus.

Key words: *fruit and vegetable canning production, investments, vertical integration, cluster model.*

УДК 338.43:664.1

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

**А.В. ДОРОНІН, старший науковий співробітник
ННЦ “Інститут аграрної економіки”**

Обґрунтовано напрями диверсифікації продукції цукробурякового виробництва, розрахована собівартість виробництва біоетанолу з різної біосировини та здійснено прогноз виробництва цукру і біоетанолу залежно від продуктивності цукрових буряків в Україні.

Значення продукції цукробурякового виробництва полягає не лише в тому, що це джерело виробництва важливого продукту харчування – цукру. У